

## KARİNÂBÂDÎ ÖMER HİLMİ EFENDİ (1845-1889)

Dr. Şevket TOPAL\*

### Abstract

Omer Hilmi Efendi was born in İstanbul. In his early life he was educated classical Islamic knowledges by a lot of teachers, specially Tikveshli Yusuf Efendi. He became an eminent lawyer, an university professor and a statesman in his time. He was appointed considerable lawmaker commission as Majalla Committee. At the same time he gave some islamic lessons and the lesson of Islamic Civil Code (Majalle) at the law faculty. Omer Hilmi Efendi died in İstanbul at the age of forty four.

### I

*Mecelle Cemiyeti*'ni oluşturan hukuk adamları arasında müstesna bir yer teşkil eden Ömer Hilmi Efendi, İstanbul'da kendi yaşadığı dönemin tanınmış fakihlerinden Karinâbâdî<sup>1</sup> Abdurrahman Efendi'nin oğludur. Kendisi 1261/1845 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İlim elde etmeye küçük yaşlardan itibaren başlayan ve pek çok hocadan ders okuyan Ömer Hilmi Efendi, bu alanda belli bir olgunluğu ifade eden *icâzet yetkisini* kendisinden *âlet ilimleri* (dilbilimleri) ve *âli ilimler* (fıkıh, tefsir, hadis, kelam...) konusunda tahsil gördüğü devrin meşhur üstatlarından *Tikveşli Kazasker Yusuf Efendi*'den almıştır.<sup>2</sup> Ömer Hilmi Efendi yaşamı boyunca Osmanlı Devleti'nin çeşitli kademelerinde hukuk adamı vasfıyla ya da bürokrat kimliğiyle başarılı görevler üstlenmiş son devrin önemli şahsiyetlerinden birisidir. Kendisi, genç

\* Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (stopal28@hotmail.com).

<sup>1</sup> Bugün Sofya-Burgaz demiryolu üzerinde ve Yambolu'nun 50 km. kuzeydoğusunda Çatalbalkan denilen dağ sırasının güneyinde kurulu küçük bir tarım kasabası olan (ilk dönem Osmanlı belgelerinde, kimi zaman Karinovası şeklinde de bahsi geçen) Karinâbad, kelime anlamı itibariyle "yoldaşlık, kardeşlik kasabası" gibi anlamlara gelir. Bu yerleşim birimi ilk defa, 770/1369 yılında I. Murad tarafından savaş olmaksızın Osmanlı topraklarına dahil olmuş, döneminin seyrek nüfuslu bir yeri iken, Osmanlı Devleti tarafından zamanla Anadolu'dan getirilen kalabalık Yörük gruplarının iskan ettirilmesiyle tamamen bir Müslüman Türk yurdu haline getirilmiştir. Osmanlı yönetiminin ilk yüzyılından itibaren Müslüman nüfusun hakim olduğu Karinâbâd, (1368-1878 yıllarını kapsayan Osmanlı yönetiminde) Silistre sancağına bağlı yüz civarında köyü bulunan bir kaza merkezi idi. Burada zaman içerisinde yapılan cami ve tekke-lerin bir kısmı hala ayakta olup, şu anda burada yaşayan az sayıdaki Müslüman tarafından hala kullanılmaktadır. Ancak başlangıçta tamamen Müslüman olan ve Osmanlıların kurduğu bir yerleşim birimi olan Karinâbâd'da Osmanlı'nın son zamanlarına tekabül eden dönemlere doğru çoğunluğu Hristiyanlar ele geçirmiş; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında ve sonrasında bölgeyi terk etmek zorunda kalan Müslüman nüfusun yerine dağlık bölgelerden gelen Bulgarlar yerleşmiştir. Zamanla sayıları gittikçe azalmasına rağmen Karinâbâd'da hala azınlık konumunda bir miktar Müslüman nüfus yaşamaktadır. Geniş bilgi için bkz.: Kiel, Machiel, *Karinâbâd*, D.İ.A., İstanbul, 2001, XXIV, 491.

<sup>2</sup> Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333, I, 387.

yaşta çok büyük ilmî dereceler elde etmiştir. Nitekim Ahmet Cevdet Paşa'nın kendisinden "*devrimizin İmâmı Azam'ı*" diye bahsettiği anlatılır.<sup>3</sup>

Ömer Hilmi Efendi görev hayatına ilk defa ilmiye içerisinde *müderris* olarak başlamıştır. Daha sonraları *fetvâhâne baş müsevvidi*<sup>4</sup> olmuş, bir müddet sonra da *fetvâ eminliğine* tayin olunmuştur. Bunu takiben *Evkâf-ı Hümayun Müsteşarlığı*, *Senedât-Hakânî*<sup>5</sup> *Memurluğu*, *Mahkeme-i Temyiz Azalığı*, *Evkâf Müfettişliği* gibi mühim görevlerde bulunmuştur. Hayatı boyunca sırasıyla çeşitli ilmiye rütbelerini de kat eden Ömer Hilmi Efendi, 28 Ramazan 1302/10 Temmuz 1885 tarihinde İstanbul'da, en üst seviyede müderrislik payesini almaya hak kazanmıştır.<sup>6</sup> 1305/1888 yılında *Temyiz Mahkemesi Reisliğine* tayin olan Ömer Hilmi Efendi, bu görevine ilaveten aynı zamanda *Hukuk Mektebinde* İslâm hukukunun değişik alanları yanında, Mecelle üzerine de dersler vermiştir.<sup>7</sup>

Ömer Hilmi Efendi'nin halihazırda elimizdeki mevcut eserleri şunlardır: *Ahkâm-ül-Arâzî*, *Mi'yâr-ül-Adâlet* ve *İthaf-ül-Ahlâf fî Ahkâm-ül-Evkâf* (Bu eser fransızca'ya da çevrilmiş olup, oldukça önemli bir eserdir.) Bunun dışında Ömer Hilmi Efendi, *Mecelle-i Ahkâm-Adliyye*'nin son dört kitabının<sup>8</sup> hazırlanmasında görev almış ve oldukça faydalı çalışmalar yapmıştır.<sup>9</sup> Bu anlamda Mecelle'nin bazı maddelerini kaleme alma işi bizatihi kendisi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu değerli hukuk ve devlet adamının yazmış olduğu eserlerin, Mecelle'de takip edilen metot üzere maddeler halinde kaleme alınmış olması, O'nun köklü hukuk bilgisi yanında aynı zamanda sistematik bir fıkıh anlayışına da sahip olduğu izlenimini vermektedir.

Ömer Hilmi Efendi, 1307/1889 tarihinde İstanbul'da vefat ettiğinde<sup>10</sup> kendisi henüz 44 yaşında idi. Mezarı Fatih türbesi hazîresindedir.<sup>11</sup>

<sup>3</sup> Ebul'ulâ Mardin'in naklettiğine göre Ahmet Cevdet Paşa Mecelle Cemiyetine başkanlık ettiği zamanlarda fıkhi konularla alakalı pek çok önemli konuda kendisine yapılan müracaatlar üzerine "Asımızın İmam-ı Azamı mesabesinde bulunan Ömer Hilmi Efendi hazretleri varken ne diye bana müracaat ediyorsunuz?" şeklinde cevaplar vermiştir. Bkz.: Ebul'ulâ Mardin, *Medenî Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*, İstanbul, 1946, s. 9.

<sup>4</sup> Müsevvid: "Bir maddeyi kaleme alan kâtip"; veya "başkaları tarafından temize çekilmek üzere kaleme alınan müsveddeleri yazan kimse" anlamlarında kullanılan bir kelimedir. Bkz.: Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-u Türkî*, İstanbul, 1317, s. 1346.

<sup>5</sup> Dönemin tapu tescil dairesi.

<sup>6</sup> Fatih döneminde müderrisler son kademe olarak Sahn ve Ayasofya payesine yükselirlerdi. Daha sonraları Süleymaniye Daru'l-hadis müderrisliği en yüksek paye haline getirilmiştir. Bilgi için bkz.: Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, T.T.K., Ankara, 1965, s. 55-56; Baltacı, Cahit, *XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976, s. 26-31.

<sup>7</sup> Öztürk, Osman, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İstanbul, 1973, s. 33.

<sup>8</sup> Mecelle'nin son dört kitabının adları şunlardır: *Kitâbu'l-İkrâr* (toplam dört bölüm içerir), *Kitâbu'd-Da'vâ* (bir mukaddime ve iki bölüm içerir), *Kitâbu'l-Beyyinât ve't-Tahlîf* (bir mukaddime ve dört bölüm içerir) ve *Kitâbu'l-Kazâ* (bir mukaddime ve dört bölüm içerir).

<sup>9</sup> Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 387; Ebul'ulâ Mardin, *Medenî Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*, s. 8.

<sup>10</sup> Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 387.

<sup>11</sup> Hazîre: Cami, türbe, tekke vb. yerlerde çevresi parmaklıklarla çevrili mezar yeri.

## II

Ömer Hilmi Efendi tarafından yazılan ve bugün matbu olarak elimizde bulunan üç eserinin içerikleri aşağıda kısaca aktarılmaya çalışılacaktır.

1- *İthâfu'l-Ahlâf fî Ahkâmi'l-Evkâf*

Ömer Hilmi Efendi tarafından kaleme alınan ve aslı eski alfabe harfleriyle (Osmanlı Türkçesi) 1307/1889 tarihinde Matbaa-i Amire'de (İstanbul) bastırılmış olan *İthâfu'l-Ahlâf fî Ahkâmi'l-Evkâf* adlı eser, vakıf mevzuatı ve deyimleri bakımından oldukça değerlidir.<sup>12</sup> Eserin, Vakıflar Genel Müdürlüğü yayın komisyonu kararıyla yeni harflerle neşredilmiş şekli dışında; erken dönem Fransızca çevirisi de mevcuttur.<sup>13</sup>

Eserin önsözü niteliğindeki kısa bölüm içerisinde vakfın geçmiş ümmetlerden günümüze değin devam eden bir müessese olduğu Kur'an, hadis ve asr-ı saâdet dönemi uygulamalarından veciz örnekler de sunularak kısaca anlatılmış; vakfın Hz. İbrâhim'den günümüze değin süregelen, İslâm'ın ruhuna uygun bir müessese olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Eser bir mukaddime ile yirmi bir bâbdan (bölüm) oluşmaktadır. Her bâb ayrıca kendi içerisinde fasıllara (kısımlara) ayrılmakta; ele alınan konuya ilişkin maddeler bu sistematik içerisinde okuyucunun istifadesine arz edilmektedir. Mukaddime ve bâblarda (bölümlerde) ele alınan konu başlıklarına aşağıda kısaca temas edilmeye çalışılacaktır.

Vakfa ilişkin ıstılahların konu edinildiği mukaddime kısmı, kendi içerisinde iki ana başlık altında kaleme alınmıştır. Mukaddime bölümünün birinci kısımda, vakıflara dair ıstılahlar otuziki madde halinde serdedilir. İkinci kısımda ise, Osmanlı hukuku içerisinde halen câri olan vakfa dair kanunun içerisinde yer alan ıstılahlar sekiz maddede açıklanır.

Mukaddime bölümünden sonra eserin birinci bölümü (bab-ı evvel) başlar. Vakfın kuruluşu, kuruluş sebepleri, sıhhat şartları ve bunlara ilişkin bazı hükümlerinin maddeler halinde anlatıldığı bu bölüm de kendi içerisinde beş kısma (fasıl) ayrılır: Birinci kısımda vakfın kuruluş sebepleri ve rükunleri on beş madde halinde anlatılır. İkinci kısımda yer alan yirmi sekiz maddede ise, vakfın sahih olması için gereken ya da gerekmeyen şartlar üzerinde durulur. Üçüncü kısımda, on üç maddede sahih olup olmayanlar vakıflar; dördüncü kısımda, beş madde halinde, vakfetme esnasında zikredilmemiş olsa da vakfa dahil olup olmayan şeyler anlatılır. Beşinci kısımda ise, on iki madde halinde, hasta kimsenin yapmış olduğu vakıfların hükmüne dair maddeler yer alır. İkinci bölüm olarak nitelendirebileceğimiz (bâb-ı sâni) kısımda ise (ki, bu bölüm toplam on üç maddeden müteşekkildir) iki kısım (fasıl) halinde

<sup>12</sup> Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 387.

<sup>13</sup> 146 sayfalık bu eserin Fransızca baskısının künyesi şu şekildedir: Ömer Hilmi Efendi, *Lois: Regissant Les Proprietes Dedices (Awkaf)*, ter.: Simon Dahhah, C.G. Stavrides, Marsilya: Imprimerie L. Sauvion, 1895.

vakfın mahiyeti, bağlayıcı olan ya da olmayan bazı hükümleri üzerinde durulur. Üçüncü bölümde (bâb-ı sâlis) vakfedilen arazilere ait hükümler (on altı maddede), dördüncü bölümde (bâb-ı râbi) vakıflarda zikredilen şartlar üç kısımda (fasıl) maddeleştirilmiş; birinci kısımda (fasıl-ı evvel) çocuklar, akrabalar ve komşularla alakalı vakfın şartları (yirmibir maddede), ikinci kısımda (fasıl-ı sâni) vakıf şartlarında kısmi ya da köklü değişikliğe gitme ile alakalı şartlar (dört maddede), üçüncü kısımda (fasıl-ı sâlis) ise vakfeden kimsenin şartlarına aykırı tasarruflarda bulunup bulunulamayacağına dair hükümler (onüç maddede) işlenir. Beşinci bölüm (bâb-ı hâmis) vakfedilen gayri menkullerin kısımları ve bunları idare etmek üzere teşekkül ettirilen hayır müesseselerinin tabi oldukları bazı hükümleri (dokuz maddede) içerir.

Altıncı bölüm (bâb); gelir getirici nitelikte bir akara (müsekkefât) ve bunların bakım ya da onarımı için lüzum eden geliri sağlamak üzere vakfedilmiş mallara (müstegallât) sahip olan mevkûfların, icareteyn<sup>14</sup> akdine dayalı olarak işletilmesine ilişkin hükümleri içerir. Bu bölüm kendi içerisinde on üç kısım (fasıl) olarak düzenlenmiştir. Birinci kısımda (fasıl) icareteynli olan müsekkefât ve müstegallâtın kullanım hakkının devri ile bu devrin ne şekilde başkalarına intikal ettirileceği ile ilgili hükümleri (on bir maddede) içerir. İkinci kısımda intikale engel durumlar (beş maddede) ele alınır. Üçüncü kısımda yer alan on bir maddede, bu vasıfları taşıyan bir malın tasarruf hakkının şartsız olarak ve kesin surette başkalarına devri (ferâğ-ı kati); dördüncü kısımda hasta kimselerin kendi yönetimlerinde bulunan icâreteynli malları başkalarına devretmeleri ile ilgili hükümler (beş maddede) ele alınmıştır. Beşinci kısımda veli ve vasinin hak devriyle ilişkin durumları (dört maddede); altıncı kısımda şartlı devirle ilgili hükümler (iki maddede); yedinci kısımda icareteynli vakıf mallarının devri esnasında ortaya çıkabilecek ayıp muhayyerliği, görme muhayyerliği ile gabn-i fahiş ve garar durumlarını içeren durumlar (üç maddede); sekizinci kısımda devir bedeli ve istihkâk durumları (dört maddede); dokuzuncu kısımda icareteynli vakıf malının taksimi ya da ortaklığın giderilmesi (on üç maddede); onuncu kısımda icareteyn akdiyle ortaklık kurulan bir akar üzerinde ortakların karşılaşılabilecekleri bazı durumların halline yönelik hükümler (dört maddede); on birinci kısımda icareteynli olarak sahip olunan vakıf arazilerinin vefâen<sup>15</sup> ya da istiğlâlen<sup>16</sup>

<sup>14</sup> Vakıf istilahında muaccel ve müeccel olarak alınan iki farklı türde kira bedelini ifade eden bu tabir, esasında kıyasa aykırı olmasına rağmen "hacet umumi olsun, hususi olsun zaruret menzilesine tenzil olunur.", "zaruretler memnu olan şeyleri mübah kılar." şeklinde ifade edilen küllî kaidelere dayanılarak caiz görülmüştür. Esasında vakıf akarların idaresinde asıl olan tek bir icare bedelinin alınması yönünde olmakla birlikte, adeta bir vakıf kenti olan İstanbul'da Osmanlı Devleti'nin özellikle son üç yüz yılında, doğal olan ya da olmayan yollarla, sıklıkla yaşanan felaketlerin vakıf mallarına verdiği zararların artık onları idame ettirmek üzere tahsis olunan gelirlerle karşılanamayacak duruma gelmesi nedeniyle bu şekilde bir kiralama işlemine cevaz verilmesi durumu hasıl olmuştur. Bu tür bir kiralama işlemi muaccel olarak vakıf gayri menkulun gerçek değerine yakın bir bedel alınır, daha sonraki dönemlerde ise aylık olarak düşük bir bedelle (müeccel) kira işlemi devam ettirilir. Buradan elde edilen gelirler sayesinde harap olmaya yüz tutan vakıf akarların bakım, onarım ve diğer masrafları yerine getirilmiş olur. Bilgi için bkz.: Ergüney, Hilmi, *Türk Hukukunda Lügat ve İstilahlar*, İstanbul, 1973, s. 197.

<sup>15</sup> Geri alma şartı ile devir

devri (on bir maddede); on ikinci kısımda devir işleminin vekâlet yoluyla sağlanmasına dair hükümler (sekiz maddede) ve on üçüncü kısımda konuya ilişkin değişik meselelerin ele alındığı sorunlar (yedi maddede) ele alınır.

Yedinci bölümde (bâb-ı sâbi'), icâre-i vâhîde ile yani belli bir süre ile sınırlı olarak emsal bedelle kiraya verilen gayri menkullere ve bu gayri menkullerin gelirlerin ne şekilde sarf edileceğine dair hükümler (altı maddede) ele alınmıştır. Sekizinci bölümde (bâb-ı sâmin), mukataalı vakıf akarına (yani belli bir bedelle kiraya verilmiş vakıf arazisine) dair hükümler (on bir maddede) ele alınmıştır. Dokuzuncu bölüm (bâb-ı tâsî'), dört kısım (fasıl) halinde vakıflara velayet edecek mütevellilere ilişkin hükümleri içerir. Bu kapsamda birinci kısımda veli tayin edilecek kimselerin kimlerden ve ne şekilde tayin edileceği ile ilgili hükümler; ikinci kısımda hakimın mütevellilerin yerine kayyım atamasında bulunması ile ilgili hükümler; üçüncü kısımda mütevellilerin mali denetimlerine ilişkin hükümler; dördüncü kısımda ise mütevellilerin azlini gerektiren veya gerektirmeyen durumlara ilişkin hükümler ele alınmıştır.

Vakıf mallarını yönetme yetkisine haiz kimselerin (mütevellilerin) yönettikleri mallar üzerinde ne türden tasarruf hakkına sahip olduklarına dair hükümler içeren onuncu bölüm (bâb-ı âşir), yedi kısımdan (fasıl) oluşur. Birinci kısımda mütevellinin yapmış olduğu tasarruflar içerisinde kendisinin tazminle yükümlü olup olmadığı haller; ikinci kısımda mütevellinin, davalı olan bir vakıf akarına ilişkin anlaşmazlıklarda karşı tarafla sulh veya ibrâ yoluna gidebileceği durumlar; üçüncü kısımda mütevellinin vakıf mallarını hangi sıfatla yönettiğine dair hükümler; dördüncü kısımda bir vakfın malının başka bir vakfa aktarılıp aktarılamayacağına dair hükümler; beşinci kısımda kullanılamayacak durumda olan vakıf mallarının ya da hayır müesseselerinin hangi esaslara göre değerlendirilebileceği veya tasfiye edileceği; altıncı kısımda vakıf adına borçlanmaya gidilip gidilemeyeceğine ilişkin hükümler; yedinci kısımda ise nakitlerin vakfına dair hükümler ele alınmıştır.

Eserin on birinci bölümünde (bâb-ı hâdi aşer) vakıf mallarının hangi hizmetlerde ne şekilde kullanılacağı (on altı maddede) ele alınır. On ikinci bölümde (bâb-ı sâdi aşer) imamlık, hatip/vaizlik, kayyımlık gibi din ya da müderrislik gibi eğitim öğretim hizmetlerinin (cihet/cihât) giderlerini karşılayan hayır müesseselerinin yükümlü oldukları hükümler ele alınır. On üçüncü bölümde (bâb-ı sâlisi aşer) vakıf mallarının kiralınmasına ilişkin hükümler (on dokuz maddede); on dördüncü bölümde (bâb-ı râbi' aşer) vakıf mallarının gasp edilmesine dair hükümler (yedi maddede) ele alınır. On beşinci bölümde (bâb-ı hâmis aşer) süknâ (iskan) şartıyla vakfedilen gayri menkuller üzerinde yapılan tamir, onarım inşa gibi tasarrufların durumuna dair hükümler yer alır. On altıncı bölümde (bâb-ı sâdis aşer) vakıf mallarında değişikliğe gidilip gidilemeyeceğine ilişkin hükümler; on yedinci bölümde (bâb-ı sâbi' aşer) va-

kıf davalarına ilişkin hükümler (yirmi dokuz maddede); on sekizinci bölümde (bâb-ı sâmin aşer) vakıf davalarında davalı-davacı (hasım) olan taraflar (on iki maddede); vakıf davalarında kimlerin şahitlik yapabileceği, şahitlerin dinlenmesi, deliller arasında tercihte bulunma (on üç maddede) ele alınır. Yirminci bölümde (bâb-ı işrîn) vakıf davalarında mütevellîye yeminin gerekli olup olmadığı durumlar (iki maddede) ele alınmıştır. Kitabın son bölümü olan yirmi birinci bölümde (bâb-ı hâdi işrin) ise, vakıf davalarında ikrâr delilinin yeri (beş maddede) ele alınır.

## 2- Miyâr-ı Adâlet<sup>17</sup>

Cezâ hukûkuna dair bu eser, ilk defa İstanbul'da Bosnevî Hacı Muharrem Efendi Matbaası'nda 1301h. tarihinde basılmış olup; neşredilmeden evvel hukuk fakültesi son sınıf öğrencilerine ders kitabı olarak da okutulmuştur. Seksen altı sayfa olarak basılan kitabın, Arapça olarak kaleme alınmış kısa bir girişinden sonraki bölümleri Osmanlı Türkçe'si ile yazılmıştır. Kitabın girişinde verilen bilgilerden anlaşıldığına göre bu eser kaleme alındığı sıralarda Ömer Hilmi Efendi, *Senedât-ı Hakâniyye* dairesinde *umûr-u şerîyye* memuru olarak görev yapmaktaydı. Ömer Hilmi Efendi eseri kaleme alış gerekçesini ise şöyle açıklıyor: "Ceza hukuku alanındaki hükümler fıkıh kitaplarında müstakil olarak ele alınmadığından kendilerine müracaat kolay olmamakta. Bu nedenle daha önceleri bu hükümleri bir araya toplayan bu nite-likte bir eser de kaleme alınmadığından, bu kitabı yazmaya karar verdim."<sup>18</sup> Müellifin ifadesine göre eserde takip edilen bu metot sayesinde okuyucunun kitaptan azami derecede istifade etmesi hedeflenmiştir.<sup>19</sup>

Eser, iki bölüm halinde *Mecelle*'nin metodu takip edilerek ve Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olup; birinci kısım cinayetlerden, ikinci kısım ise diyetlerden oluşmaktadır.

Birinci kitap *cinâyât* ana başlığını taşımakta olup, bir mukaddime ile üç bölümden (bâb) oluşmaktadır. Mukaddime bölümünde konuya dair birtakım fikhî istılahlar (on üç madde halinde) açıklanmaktadır. Akabinde bölümler (bâb) ve fasıllar (kısım) şeklinde cinayetlere dair meseleler maddeler halinde verilmektedir. Birinci bölümde nefse karşı işlenen cinayetler işlenmekte olup; bu bölümde konular yedi fasıl (kısım) halinde maddeleştirilmiştir. İkinci bölümde kasâmeye<sup>20</sup> ait hükümler; üçüncü bölümde ise nefse ait olmayan cinâyatlar iki fasıl (kısım) halinde ele alınmaktadır. Kitapta bazı maddelerden sonra az da olsa madde şerhleri mevcuttur.<sup>21</sup>

<sup>17</sup> Kitabın adı hem *Miyâr-ı Adâlet* ve hem de *Miyâr-u'l-Adâlet* şeklinde kullanılmaktadır.

<sup>18</sup> Ömer Hilmi Efendi, *Miyâr-u'l-Adâlet*, s. 2.

<sup>19</sup> Ömer Hilmi Efendi, *Miyâr-u'l-Adâlet*, s. 2-3.

<sup>20</sup> Katili meçhul olan ve üzerinde katl eseri bulunan bir maktûlün bulunduğu mahal ahalisinden seçilen elli kimsenin, onu öldürmediklerine dair yemin etmeleridir. Bunun üzerine ölünün kanını heder olmaktan korumak ve o mahal ahalisinin alaka ve dikkatsizliğine bir ceza olarak üzerlerine diyet ile hükmedilmesidir. Bkz.: Erdoğan, Mehmed, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998, s. 232.

<sup>21</sup> Örnek için bkz.: Ömer Hilmi Efendi, *Miyâr-u'l-Adâlet*, s. 49-54.

İkinci kitap *diyetler* ana başlığını taşımakta olup; benzer şekilde bir mukaddime ile iki bölümden (bâb) oluşmaktadır. Mukaddime bölümünde konuya dair ıstılahlar açıklanmakta; akabinde yer alan bölümler içerisinde diyetlere ilişkin meseleler verilmektedir. Birinci bölüm içerisinde nefse taalluk eden diyetlere ilişkin hükümler; ikinci bölüm içerisinde ise azaların ers<sup>22</sup> ve diyeti hakkındaki hükümler verilmektedir.

### 3- Ahkamu'l-Arâzî

Ömer Hilmi Efendi bu eseri, kendisi senedât-ı hakâniyye dairesinde umûr-u şerîyye memuru iken kaleme almıştır. Eserin önsözünde belirttiği üzere Ömer Hilmi Efendi kendisi fetvâ emini olarak görev yaptığı sıralarda mîrî arâzî üzerine risâle boyutunda bir muhtasâr eser yazmış; eserin rağbet görmesi ve bu yönde kendisine iletilen talepler üzerine ilavelerle eser bu şekilde getirilmiş; okuyucunun istifadesine sunulmuştur.<sup>23</sup> Ömer Hilmi Efendi'nin Ahkâm'u'l-Arâzî adlı eseri, 82 sayfa civarında bir hacme sahip olup, Bosnevî el-Hâcc Muharrem Efendi Matbaası'nda 1301h/1884m senesinde basılmıştır.

Eserin başlangıç kısmında defter-i hakânînin özellikleri ve onun ne şekilde muhafaza edildiği ile alakalı tanıtıcı mahiyette bilgiler verilmiş; bu defterin arâzî kayıtları bakımından son derece sağlam ve güvenilir bir kayıt sistemine sahip olduğu açıklanmıştır.<sup>24</sup> Akabinde ise, kimi zaman kişilerin hak kaybına yol açabilecek aksaklıklarla alakalı kânûnî düzenleme verilmiştir.<sup>25</sup> Kitap, giriş mahiyetinde verilen bilgilerden sonra, şahısların kendi aralarında mîrî arâziyle alakalı doğabilecek durumları fetvâ kitaplarında takip edilen bir usulle, sorulu cevaplı bir tarzda ele alır.<sup>26</sup> Kitabın konu başlıkları ise Arapça olarak yazılmıştır.

### Sonuç

Ömer Hilmi Efendi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yetişen önemli hukuk adamlarından birisidir. Âlim bir babanın evlâdı olarak dünyaya gelen ve çok iyi bir eğitim alan bu değerli ilim adamı, çalışkanlığı ve ilmi kudretiyle devlette üst düzey görevler de üstlenmiş; zamanla ilim adamlığına devlet adamlığı kimliğini de ekleyerek başarılı hizmetlerde bulunmuştur. Kendisi Mecelle Cemiyeti'nde yer almış; Ahmed Cevdet Paşa'nın en güvendiği

<sup>22</sup> Yaralanan ya da kesilen organlardan dolayı verilmesi gereken diyet.

<sup>23</sup> Bkz.: Ömer Hilmi Efendi, *Ahkâm'u'l-Arâzî*, s. 2-3.

<sup>24</sup> Ömer Hilmi Efendi, *Ahkâm'u'l-Arâzî*, s. 3-5.

<sup>25</sup> Ömer Hilmi Efendi, *Ahkâm'u'l-Arâzî*, s. 5-7.

<sup>26</sup> Örnek olması kabilinden burada kitabın üslubuna dair iki örnek şu şekildedir: Bab başlığı: Fimâ yetealleku bi'l-ebeveyni mean: Zeyd araziye emîriyyeden bir tarlaya tapu ile mutasarrıf iken fevt olup, ancak babası Amr'ı ve anası Hind'i terk ettikte mezburları ber mucceb emr-i sultânî ol tarlanın harac-ı intikalini verüp bilâ bedel soya zabda kadir olurlar mı? El-cevap: olurlar.

Zeyd araziye emîriyyeden bir tarlaya tapu ile mutasarrıf iken fevt olup, ashab-ı intikalden derecede müsavi ancak babası Amr'ı ve anası Hind'i terk ettikte mezburları ber mucceb emr-i sultânî ol tarlanın harac-ı intikalini verüp bilâ bedel soya zabt etmek iktiza eder iken Amr mücerreden Zeyd'in babası olmamla ol tarlayı müstakillen ben zabt edüp Hind'e hisse vermem demeye kâdir olur mu? El-cevap: olmaz. Ömer Hilmi Efendi, *Ahkâm'u'l-Arâzî*, s. 31.

âlimlerden birisi olarak daima O'nun teveccühünü kazanmıştır. Kendisi, devlet hizmetinde bulunduğu zamanlarda dahi ilim öğrenme ve öğretmeden ayrılmamış; müderrislik görevini devam ettirmiştir. Çok genç denilebilecek bir yaşta (44) rahmetli olan bu değerli ilim adamının yazdığı eserlerinde takip ettiği metot, kendisinin oldukça sistematik bir hukuk adamı kimliğine sahip olduğu izlenimini vermektedir.